

Н. Б. Гавриш
*Директор Наукової бібліотеки
Національного фармацевтичного університету*

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ ПОТРЕБИ КОРИСТУВАЧІВ БІБЛІОТЕКИ ЯК ЧИННИК УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Ключові слова: інформаційні потреби, фармацевтична галузь, бібліотечні ресурси, інтернет-ресурси.

Ключевые слова: информационные потребности, фармацевтическая отрасль, библиотечные ресурсы, Интернет-ресурсы.

Keywords: information needs, pharmaceutical industry, library resources, Internet resources.

Створення дієвої та ефективної інформаційної інфраструктури галузі, спрямованої на постійну інформаційну підтримку фармацевтичної освіти, науки та практики має важливе значення. Аналіз інформаційної інфраструктури фармацевтичної галузі, з точки зору організації взаємодії інформаційної інфраструктури і користувачів, дозволив визначити її ієрархічну структуру, де її головними складовими є галузеві інформаційні потреби користувачів; галузевий інформаційний ресурс, інформаційно-комунікаційна база.

Суттєву роль в інформаційній структурі фармацевтичної галузі відіграють наукові бібліотеки України, що накопичили значні масиви інформації та ресурсів, всебічне використання яких є передумовою ефективного задоволення інформаційних потреб користувачів. Водночас гнучкий і всебічний аналіз інформаційних потреб галузі (які перманентно змінюються), є необхідною умовою для формування ефективних, якісних та затребуваних інформаційно-бібліотечних ресурсів.

Мета статті – виявити та охарактеризувати інформаційні потреби (ІП) фахівців фармацевтичної галузі на двох рівнях: узагальненому галузевому та конкретно-прикладному, і визначити відповідні їм бібліотечно-інформаційні ресурси.

У бібліотекознавчих публікаціях останніх років багато уваги приділялося вивченню інформаційних потреб фахівців різних галузей знань, у тому числі галузі охорони здоров'я. Методи вивчення інформаційних потреб фахівців в галузі медицини та відповідні їм інформаційно-бібліотечні ресурси дослідили: Ю. М. Дрешер, Н. І. Козлюк, О. І. Танич, Р. І. Павленко, Л. И. Шпукал та інші. Питання вивчення та забезпечення інформаційних потреб фахівців з фармацевтичної галузі частково були висвітлені у публікаціях таких авторів як О. В. Шуванова, Е. А. Коржавих, Б. Л. Парновский, Н. Е. Ставська, М. В. Слабий, В. Н. Чубарев, які розглядалися через наукові підходи фармацевтичної інформатики.

Інформаційні потреби спеціалістів галузі визначаються розвитком медичної та фармацевтичної науки, станом та проблемами оптимізації системи охорони здоров'я, її фармацевтичної складової.

До особливостей галузевих інформаційних потреб фармацевтичної науки слід віднести як власні специфічні риси, так і тісні міждисциплінарні зв'язки з багатьма галузями. Крім того, багато спільних тем і проблем розробляються одночасно в межах фармацевтичних та медичних наук, що обумовлено об'єктивним фактором – обидві галузі є головними складовими галузі охорони здоров'я.

Для детальнішого вивчення інформаційних потреб та оцінки стану фахівців фармації на даному етапі розвитку галузі протягом 2011-2012 рр. на базі НБ НФаУ проведено соціологічне дослідження методами анкетування, спостереження і опитування. Моніторинг ІІ науковців фармації здійснено на основі науково-інформаційного аналізу тематики галузі.

Оскільки потреби у фармацевтичній інформації мають диференційовану структуру і їх зміст обумовлений завданнями і метою кожного виду діяльності, яка включає всі аспекти освіти (навчання), науки, практики (виробництво, реалізація, забезпечення контролю якості та стандартизації, організація та управління), в дослідженні взяли участь студенти НФаУ, викладачі, дослідники-науковці (вчені, аспіранти й здобувачі наукових ступенів), провізори-інтерни, слухачі курсів підвищення кваліфікації ІПКСФ (фармацевти та провізори; керівники аптекних установ, працівники фармацевтичних промислових підприємств).

Анкета, що нами розроблена, побудована за традиційною структурою і містила 5 блоків питань : 1) дані, необхідні для визначення формального статусу респондента; 2) питання спрямовані на визначення характеру ІІ та її змістових аспектів: теми наукових досліджень, конкретні тематичні питання, необхідні для професійної діяльності; 3) питання стосовно джерел інформації та каналів їх отримання; 4) група питань, що виявляють ступінь використання фахівцями та науковцями ресурсів Інтернету; 5) блок питань, що дозволяє оцінити стан задоволення ІІ та виявити побажання щодо вдосконалення системи бібліотечно-інформаційного забезпечення освіти, науки та практики галузі.

Під час проведення дослідження було розповсюджено 320 анкет. У результаті дослідження виявлено, що 88,8 % від загальної кількості респондентів під час професійної діяльності або проведення наукових досліджень потребують фахової інформації. Із них: 72,6 % опитуваних визначили постійні ІІ, 13,7 % вважають потреби у фаховій інформації періодичними та 2,5 % – тимчасовими.

За результатами опитування науковців галузі було встановлено пріоритетні напрями тематики їх наукових досліджень, що лягли в основу їх інформаційних потреб, зокрема: аналіз лікарських субстанцій та готових лікарських засобів; синтез нових біологічно активних сполук для створення лікарських засобів нового покоління; розробка складу та технології виробництва лікарських субстанцій та готових ЛЗ; доклінічне (фармакологічне) вивчення, фармакокінетика готових ЛЗ, біологічно активних речовин; валідація методів контролю якості лікарських засобів аптекного та промислового виробництва;

технологія одержання оригінальних та комбінованих фармацевтичних засобів у різних лікарських формах; фармакоекономічні дослідження лікарських препаратів; організація економіки сучасної фармацевтичної галузі України; вивчення фармацевтичного ринку на основі теорії менеджменту та маркетингу; системи фармацевтичної опіки та несумісних лікарських препаратів; дослідження рослинної лікарської сировини, створення фітопрепаратів і БАДів; біотехнологія та нанотехнологія у фармації та ін.

Слід зазначити, що для задоволення ІП під час своєї професійної діяльності фахівці-практики, науковці й освітяни використовують не один, а комплекс найефективніших комунікаційних засобів і каналів, залежно від комунікаційної компетентності, пізнавального досвіду та ін. Результати анкетування свідчать, що для вчених і освітян пріоритетними є декілька каналів інформаційного забезпечення: бібліотека (електронна бібліотека), ресурси Інтернету, конференції, з'їзди, семінари, бази даних.

Зазначається різноманітність джерел професійної інформації, яка, на думку фахівців, має відповідати таким основним критеріям: доступність, інформативність, достовірність, затребуваність. Під час анкетування виявлено, що для задоволення своїх ІП фахівці галузі використовують декілька джерел інформації. Результати дослідження наведено в табл.1.

Таблиця 1.

Рівень використання джерел фармацевтичної інформації (%)

Джерела інформації	Кількість позитивних відповідей (%)
Фахові періодичні видання (в друкованому форматі та їх електронні версії в Інтернеті)	74,5
Офіційні видання (Фармакопея України, Настанови та ін.)	70,1
Довідники лікарських засобів («Державний реєстр ЛЗ України», «Компендіум», «Відаль»), зокрема в режимі он-лайн	67,2
Наукові видання (монографії, дисертації, автореферати, матеріали конференцій та з'їздів)	57,8
Навчально-методичні видання	48,9
Бази даних (Medllaine, Hinari, PubMed, Кокранівська бібліотека, Ebsco та ін.)	48,3
Реферативні видання	25,1

Фармацевтична галузь, як і медична, відбивається в ресурсах глобальних інформаційних мережах Інтернету стрімкими темпами. Саме тому науковці та спеціалісти-практики надають перевагу сучасному каналу інформаційного забезпечення і вважають Інтернет потенційним полем інформаційно-ресурсної комунікації.

Проведене дослідження підтверджує думку, що медико-фармацевтичні ресурси Інтернету є ефективним джерелом професійної інформації. Так вважають 79,5 % респондентів. Серед них : 43,8 % фахівців на робочих місцях мають доступ до мережі, 35,7 % опитуваних використовують Інтернет із професійними цілями вдома, у неробочий час. Слід зазначити, що необхідність роботи в мережі додатково стимулюється великими обсягами збору й обробки інформації, маркетинговими дослідженнями фармацевтичного ринку, від яких залежить успіх ведення бізнесу.

Результати анкетування засвідчили: респонденти-науковці й освітяни, які здійснюють підготовку фармацевтичних кадрів, найбільше часу витрачають на пошук в Інтернеті наукової (71,0 %) та освітньої інформації (56 %). Законодавча інформація цікавить – 25,1 %, комерційна – 10,2 %, рекламна – 2,7 % респондентів (рис. 1).

Представники практичної фармації серед пріоритетних ресурсів глобальної мережі називають галузеві інформаційні сайти та портали (67,7 %). Електронні бібліотеки використовують 34,3 % опитуваних, сайти періодичних видань – 30,7 %, рекламні сайти – 13,1 %.

Науковці й освітяни фармації надають перевагу ресурсам електронних бібліотек (69,7 %), галузевим інформаційним сайтам та порталам (56,9 %), сайтам фахових періодичних видань (42,5 %) і лише 1,7 % – рекламним сайтам.

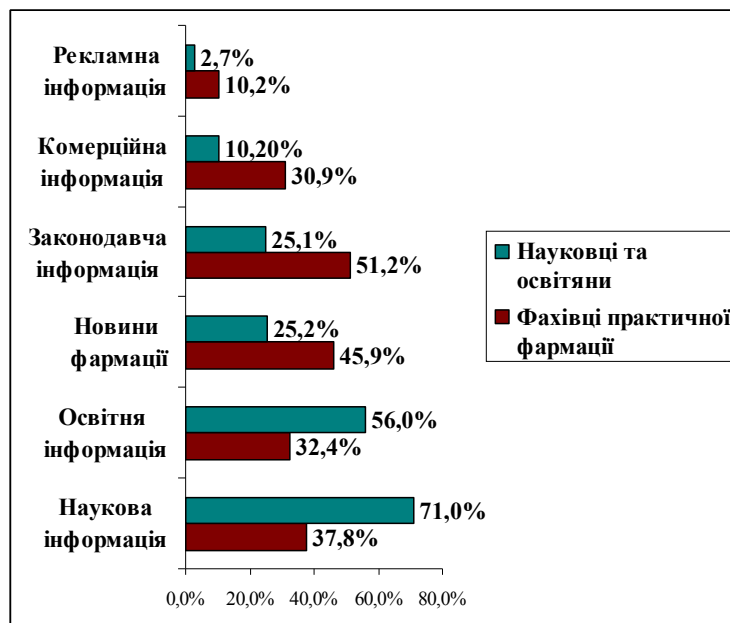

Рис. 1. Розподіл інформаційних потреб за типом інформації.

Анкетування показало, що серед найбільш відвідуваних пошукових систем Інтернету фахівців галузі є : Google (65,1 %), Yandex (44,8 %), Rambler (28,4 %), Farma.com (12,7 %), Medscape (5,6 %).

Узагальнюючи, можна відзначити пріоритетні інтернет-ресурси для фахівців з фармацевтичної галузі, серед яких: універсальні та спеціалізовані (медичні) інформаційно-пошукові системи; бази даних медично-фармацевтичного профілю як окремих установ, так і їх мереж – корпоративні,

галузеві періодичні видання (переважно це інтернет-версії паперових аналогів), електронні довідники, ресурси комерційного та законодавчого профілю.

П'ятий блок питань анкети допоміг оцінити стан задоволення ІІІ (за п'яти-бальною шкалою). Виявлено, що для всіх категорій респондентів рівень задоволення ІІІ є недостатнім, що підтверджує думку про необхідність розширення і удосконалення рівня інформаційного поля фармацевтичної галузі.

Аналіз результатів опитування надає можливість бібліотекам визначити пріоритетні завдання в бібліотечно-інформаційному обслуговуванні та організовувати відповідні інформаційним потребам галузеві бібліотечні ресурси, до яких переважна частина опитуваних відносять електронні ресурси.

Галузеві бібліотечно-інформаційні ресурси є невід'ємною складовою інформаційного простору фармації, оскільки беруть безпосередню участь у здійсненні головних процесів інформаційного забезпечення та постійного супроводу фармацевтичної галузі, з урахуванням можливостей сучасних ІКТ з надання релевантної інформації фахівцям, освітянам, вченим галузі.

За результатами діяльності провідної наукової бібліотеки у сфері фармацевтичної освіти та науки України – НБ НФаУ, підтверджуються та конкретизуються галузеві електронні ресурси, які є затребувані фахівцями, крім того, у відповідь на їх інформаційні потреби створюються ресурси власної генерації. Активно розширюються можливості бібліотеки за рахунок створення власних, електронних ресурсів, серед яких:

- *Веб-сайт бібліотеки НФаУ* – інтерактивний канал реалізації інформаційного потенціалу бібліотеки;

- *Електронний каталог* на базі АБІС ІРБІС (близько 100000 бібліографічних описів), доступний користувачам через Інтернет;

- *Електронна бібліотека* (близько 10000 назв електронних документів) кафедральних навчальних, наукових, довідкових, періодичних видань університету. *БД авторефератів* дисертацій науковців, захищених в НФаУ, що являє собою БД, яка відображає не тільки сукупність наукових доробків вчених університету, але є унікальним електронним фондом, що містить понад 2 тис. електронних документів і відображає наукові розробки у галузі фармації з 1958 року;

- *Нормативно-правова база даних «Фармацевтичне законодавство»* (повнотекстова);

- *Електронна бібліографічна база даних «Наукові праці вчених НФаУ»* (нараховує бібліографічних описів понад 30000 документів);

- *Електронна БД "Книгозабезпечення навчального процесу"* (містить інформацію стосовно забезпеченості студентів НФаУ всіх спеціальностей та форм навчання навчально-методичною літературою із усіх дисциплін, які вивчають в університеті).

Для задоволення своїх інформаційних потреб користувачі бібліотеки активно використовують світові повнотекстові галузеві видання, в першу чергу електронні наукові журнали, до яких НБ НФаУ організовує віддалений доступ. Починаючи з 2004 р. бібліотека є передплатником потужної ліцензованої інтерактивної системи EBSCO, в якій зосереджені бази даних Academic Search

Premier; Medline; Health Source: Nursing/Academic Edition; Health Source–Consumer Edition; ERIC; Business Source Premier; MasterFILE Premier; GreenFILE; Newspaper Source; Regional Business News; Library, Information Science & Technology Abstracts), до складу яких входять до 40 тис. примірників електронних наукових журналів. БД Academic Search Premier містить близько 338 журналів в напрямку фармації, фармацевтичної технології, фармацевтичної хімії, фармакології, фармакогнозії.

Великий попит серед користувачів бібліотеки мають БД Національної медичної бібліотеки США “Medline”, до якої входить понад 11 млн. джерел інформації; реферативна БД International Pharmaceutical Abstracts (IPA); бази даних міжнародної компанії MICROMEDEX Thomson Reuters (Drugdex® System, Index nominum, Martindale, Drug-reaх® System, Poisindex® Managements, Lab advisor™, Diseasedex™ Emergency Medicine); EMBASE; бази даних MedicinesComplete Королівського Фармацевтичного Товариства Великої Британії (AHFS Drug Information, BNF for Children, British National Formulary, Drug Administration via Enteral Feeding Tubes, Handbook on Injectable Drugs, Herbal Medicines, Injectable Drugs Guide, Pharmaceutical Excipients, Stability-Indicating HPLC Methods for Drug Analysis, Stockley's Drug Interactions, The Merck Index) – до яких організовано тріал - доступи та авторитетні ресурси БД, що знаходяться у вільному доступі в мережі Інтернет – Hinari та PubMed та ін.

До цих ресурсів організовано доступ в режимі on-line безпосередньо з кафедр університету. Використовується цей інформаційний електронний ресурс в якості фактичного матеріалу для викладання, науково-дослідних робіт, курсових, дипломних проектів, магістерських робіт.

На основі передплатених бібліотекою НФаУ електронних реферативних журналів ВІНІТІ, що відповідають профілю підготовки спеціалістів і напрямкам наукових робіт університету (“Хімія”, ”Фармакологія. Токсикологія”, “Лікарські рослини”, ”Ботаніка”) сформовано базу даних електронних РЖ ВІНІТІ за 9 років. Інформаційна система забезпечує дуже зручні засоби розміщення та ідентифікації масиву номерів електронних реферативних журналів на комп’ютері, а також засобів навігації при роботі з ними.

НБ НФаУ, як і інші університетські бібліотеки, стала активним учасником процесів електронної комунікації та підтримала ідеї Відкритого доступу. У 2011р. створено Електронний Архів університету (Electronic Archive of National University of Pharmacy – eaNUPh), який доступний в мережі Інтернет (<http://dspace.nuph.edu.ua>) та розпочато впровадження ідеї самоархівування (self-archiving) своїх публікацій співробітниками структурних підрозділів НФаУ. Наукова бібліотека НФаУ взяла на себе роль координатора проекту. На цей час eaNUPh, що містить 2600 електронних документів, виконує навчальну та наукову функції, що спрямовані на сприяння навчальному та науково-дослідницькому процесу; довідково-інформаційну функцію, що спрямована на задоволення інформаційних запитів.

Отже, з вище сказаного можна стверджувати, що сучасна система інформаційного забезпечення фармацевтичної галузі має бути багаторівневою,

формуватися в рамках єдиного інформаційного простору, важливими компонентами якого є всі складові бібліотечних ресурсів. Особливе значення в інформаційному забезпеченні галузевих ІІ має ресурсний потенціал бібліотек, який розглядається як один з найважливіших компонентів бібліотечного обслуговування. Зазначено, що ресурсною основою електронного фонду галузевої бібліотеки мають стати: наукові та навчальні матеріали галузевого характеру; повнотекстова база авторефератів і дисертацій з галузевих та міжгалузевих тем; повнотекстова база галузевих і міжгалузевих зарубіжних та вітчизняних електронних журналів; електронні архіви (репозитарії); галузеві наукові й освітні матеріали, розміщені на серверах інших організацій в Інтернеті тощо.